

FRÅN MILITÄR AVSKRÄCKNING TILL GEMENSAM SÄKERHET

Ett bidrag till fredsundervisning

Karin Utas Carlsson, 3 dec 2022, Stocken, Orust

Dagens situation är så alarmerande att vi måste göra allt vi kan för att få slut på krigen. Det finns nio kärnvapenstater och två av dessa står emot varandra i kriget i Ukraina, om man räknar Storbritannien och Frankrike förutom USA mot Ryssland är det fyra. Det kan eskalera till ett kärnvapenkrig, något som är helt möjligt när vapnen nu moderniserats och man helt respektlöst börjat tala om ”**små kärnvapen**”, trots att de kan vara betydligt starkare än Hiroshimabomben.

Tröskeln till användning har sänkts och vi är alla gisslan i detta drama. Det är inte längre i retoriken uteslutet att använda kärnvapen först, ”first use” ses av vissa som en möjlighet. Tabu har rivits ner. **Kärnvapenhotet** ligger som en skugga över Ukrainakriget både så att det kan vara bidragande orsak till kriget – genom Rysslands rädsla för att få amerikanska kärnvapen in på sina gränser – och till att faktiskt risken för kärnvapenkrig ökar på grund av kriget. Ukraina har nära samarbete med USA och Nato, moderna vapen forslas i stor mängd till Ukraina. Ukrainas militär utbildas av väst. Finland och Sverige ansöker om medlemskap i kärnvapenalliansen Nato och släpper därför den sista gnuttan av neutralitet. Ryssland, som från -90-talet känt sig alltmer trängt av Natos expansion in på sina gränser, har efter Sovjetunionens upplösning återhämtat sig och satt ned foten genom att anfälla Ukraina.

Således utspelas här ett fruktansvärt krig. **Militär avskräckning fungerar inte**, och innehav av och hot med kärnvapen håller inte krigen borta. Kanske tvärtom. Vi måste tänka nytt, för om vi inte gör det blir vi förr eller senare offer för vår hybris. Och då tänker jag på **teknologins oerhörda utveckling** där den tycks ha tagit makten över människan. Vi har hört det förr men det är ändå lika sant: Genom misstag, en medveten eller oavsiktlig handling kan Bomben bringas att detonera. Sedan är det mer än troligt att hämndaktioner leder till upptrappning och att kontrollen är ett minne blott. Kärnvapenvinter blir slutet på vår civilisation. Detta ligger i vågskålen. Världen ser inte ut som under andra världskriget. **DÄRFÖR** måste vi besinna oss, tänka nytt och få stopp på krigen. Det satsas enorma resurser på militären, resurser som behövs för den nödvändiga omställningen av samhället för att stoppa den globala uppvärmningen, men det är en annan historia

Det talas om *kollektiv säkerhet* tillsammans med andra, dvs med kompisar MOT en fiende, dvs Ryssland – eller Kina, eller.... Att vår säkerhet ökar när vi söker

fiender och sprider dödliga vapen över världen tror jag naturligtvis inte på. Vi måste komma tillbaka till Palmes begrepp **Gemensam säkerhet**, säkerhet genom att ingen är säker utan att alla är säkra, Utrikesminister Lovrov mötte bara förödmjukelse när han i brev till utrikesministrarna i EU i slutet av januari bad om svar enskilt. Hade det tänkande jag föreslår här varit förhärskande skulle det inte gått som det sedan gick. **För att rädda människor och natur är det nödvändigt att tillämpa kunskaper i och om konflikter och hantering av konflikter**

Mina läromästare är John W. Burton, en australiensk chef för UD som i London 1964 grundade centret för konfliktanalys. Han ses som far till **Human needs theory**. Han visade att mänskliga behov måste tillgodoses för att förebygga och undvika våld och upptrappning av våld, att avskräckning inte fungerar när grundläggande behov hotas och att det finns stora likheter mellan konflikter lokalt och globalt. För mig ligger begreppen **gemensam säkerhet** och **mänsklig säkerhet** väldigt nära varandra. Utgångspunkten är att människors grundläggande behov behöver tillgodoses och att våld då förebyggs. *Våld ses i enlighet med Galtung som fysiskt och psykiskt, strukturellt och kulturellt.*

Burton skilde mellan **alternativ A** som står för det traditionella sättet att tänka (kallad "realpolitik", ofta maktspel) och **alternativ B** för ett ickevåldsligt/fredligt sätt. Jag har i mitt avhandlingsarbete talat om behovet av paradigmskifte därför att det handlar om något radikalt annorlunda. När jag vid Åke Bjerstedts pensionering tvingades byta handledare fick jag problem. Då sa Åke att min kolumn över jämförelsen mellan de här alternativen inte fick tas bort. Jag kallade dem Power Paradigm och The Emerging Paradigm.

Burton sa (PowerPoint): "När man förnekar den traditionella föreställningen att människans natur är socialt formbar och tar till sig att vissa mänskliga behov kommer att försöka tillgodoses *oberoende av omständigheter och konsekvenser*, kommer man att inse konflikters natur, hur de ska förebyggas, hanteras och lösas. Teorin om avskräckning, basen för konflikthantering lokalt och internationellt, undermineras därför att *avskräckning inte kan avskräcka i situationer där mänskliga behov inte tillgodoses.*" (Kursivering tillsatt, översättning, Karin U.)

Låt oss börja med att se litet på våra mänskliga behov och sedan på upptrappningens mekanismer. (**Powerpoint**). Dessa kan skrivas på litet olika sätt. Jag föredrar det här uppspaltade sättet framför större grupper. Också dessa kan grupperas.

- Kroppsliga behov: Mat, dryck, sömn, vila, lagom temperatur, rörelse
- Trygghet och säkerhet
- Kärlek och tillgivenhet

- Känsla av eget värde, identitet
- Tillhörighet till gruppen
- Mening och förståelse
- Delaktighet
- Rättvisa

De flesta behov utom de under första punkten är *psykosociala* till sin natur. Undantaget gäller för Rättvisa eftersom det ofta handlar om resurser som är begränsade såsom pengar, tid och territorier. Det intressanta med de psykosociala behoven är att de inte är begränsade, det vill säga att ju mer man ger desto mer kan man få. **Kakan kan ökas.** De ger utrymmer för långsiktig konfliktlösning, vinna – vinna i stället för vinna-förlora. **Kruxet vid konfliktlösning** är att söka efter underliggande behov och skilja sådana från medel att tillgodose dem. Parter brukar börja med att uttrycka det de vill ha, eller till och med vad det *kräver*, inte *varför* de vill ha det och inte underliggande behov. **Marshall Rosenberg** har sagt att om människor väl kommit fram till vad de underliggande behoven är kan han lätt hjälpa dem att lösa problemet.

Definition. Det finns många definitioner av konflikt. Ett sätt är att se det som att parternas behov krockar, den enas kan inte tillfredsställas utan att den andras kommer i kläm. Känslan är för åtminstone ena parten negativ. Barn vet: de är osams. Då har det gått från enkel oenighet till något jobbigt. Det finns en poäng med att ha **en bred definition** av konflikt eftersom man då snabbare kan ta tag i den och förebygga destruktiv utveckling.

Upptäckning av konflikter (PowerPoint) **visar stora likheter mellan lokal och global nivå.**

Låt oss se dynamiken i upptäckning och reflektera en stund över exempel från privata konflikter och från de på global nivå:

Det börjar ofta med **personifiering** genom att minst en av parterna går från sakfrågan till skuldbeläggning. Först kan det vara bara i tanken. Tilliten får sig en törn och trasas alltmer sönder då konflikten trappas upp. Negativa förväntningar. Den andra svarar med motangrepp, skuldbeläggning.

Konflikten växer dels genom att flera människor och kanske grupper dras in i den, dels genom att antalet konfliktområden ökar. Negativa känslor ökar liksom även här negativa förväntningar, föreställningar och tolkningar.

Man slutar tala med varandra. **Kontakten bryts.** Man minns gamla oförrätter. Principer står på spel. Man skapar en bild av fienden och det blir allt större avstånd mellan parterna – **polarisering.** Man tänker i hämnd och handlar därefter. Man minns det hemska **Allianser** bildas, och detta sker ofta i ett tidigt

skede – eller finns från början, som nu NATO. Även små allianser har betydelse och de kan växa i antal medlemmar och betydelse

När som helst kan **nedtrappning** ske men det blir allt svårare eftersom tilliten skadats. God konflikthantering handlar om att snabbt gå in med motåtgärder, att stoppa upp.

Jämförelse mellan alternativen A och B

Redan i **synen på konflikter** skiljer sig tänkesätten åt. I maktparadigmet ses konflikt som något som ska undvikas, medan i det nya tänkesättet konflikt ses som nödvändig för utveckling och växt. Det är hanteringen av konflikten som avgör utgången. Konflikt i sig är alltså inte av ondo och ska elimineras så som man menar i maktparadigmet.

Analysenhet. I *alternativ A* är strukturer och institutioner (t ex nationer eller regioner) analysenheter och de förklarar politiska fenomen. I *det nya sättet att tänka (alternativ B)* är individen och gruppen analysenhet, och det gäller på alla nivåer, lokalt och globalt. **Individernas grundläggande behov är i fokus.** Konflikter på olika nivåer har mycket gemensamt och hanteras enligt samma principer. Detta skiljer sig helt från *det traditionella tänkesättet, A*, där konflikter på global nivå (säkerhetspolitiken) ses som väsensskilda från konflikter mellan individer och i små grupper, lokal nivå. De på global nivå hanteras helt olika jämfört med de på lokal nivå. Som vi vet är avskräckning i centrum för säkerhetstänkandet i det här alternativet. Individen har mycket svårare att påverka skeendena på global nivå.

Detta synsätt handlar om konflikthantering. Givetvis får andra analysmodeller komplettera framför allt i politiska frågor. Vid asymmetriska konflikter intar olika hanterare olika positioner. En medlare måste vara opartisk för att nå framgång medan en politisk aktör för att bidra till att skapa rättvisa intar en annan position.

Avskräckning, hot och tvång används i *alternativ A* som maktmedel att nå sitt mål. Idén är att avskräcka den andre från att använda våld eller göra något man inte önskar. Så ej i *alternativ B* då denna metod väcker motstånd, leder till motaktioner och förhindrar lösning, i synnerhet en hållbar lösning på lång sikt.

Tvärtom eftersträvas *tillit*, och förtroende skapas. Brist på förtroende och tillit är ofta kärnan i konflikter. När man litar till avskräckning, antingen hot, tvång eller makt över den andra blir resultatet fientlighet och brist på förtroende. Man inbjuder motparten till att spela samma *maktspel* som man själv. Upptrappning

av konflikten sker i en ständig spiral. Avskräckning fungerar inte när grundläggande behov hotas och inte tillgodoses.

Orsaken till konflikt ser man olika på. I *alternativ A* ser man brist på resurser och människans/statens aggressivitet som orsak till konflikter. Staten, gruppen eller individerna kämpar för makt. *Alternativ B*, däremot, ser hot mot grundläggande mänskliga behov som orsak. Detta är avgörande för hur man söker lösning på problemet/konflikten.

Fokus. *Alternativ A:* Sakfrågorna är i centrum och positioner deklarerar. (Vi vill/kräver det här. Vi vill inte det där.) Även kortsiktiga lösningar av konflikten accepteras. Lösningar anges för de givna konfliktämnena utan att efterforska dolda behov eller oro och rädsla som inte uttalas. Kompromiss kan bli en sådan ”lösning”, som inte går på djupet. *Alternativ B:* *Underliggande* behov och värderingar samt oro och rädsla söks genom **analys av konflikten** tillsammans med den andra parten. Möjliga lösningar formuleras tillsammans. Det kräver ett helt annat tillvägagångssätt.

Lösningar tillåts vara kortsiktiga i alternativ A, I B arbetar man hela tiden för långsiktigt hållbara lösningar

Synen på parterna är olika i de två alternativa tänkesätten. I *alternativ A* är den andra parten motståndare, kanske fiende. I *alternativ B* är det ett gemensamt problem som ska lösas. **Ansvar** är bådats, inte som i A den andres. I alternativ A får **kontakten** brytas medan den i B upprätthålls. Maktmedel används i alternativ A. I B utnyttjas makt till att gemensamt bra lösning där alla parter behov tillgodoses i möjligaste mån så att resultatet för alla går att leva med och inte väcker harm.

Parternas olika perspektiv undersöks och tas med i analysen. Det gäller oavsett om man är del i konflikten, fungerar som tredje part eller är åskådare. Det är grunden i såväl förebyggande av negativ utveckling som i förhandlingar och medling. Detta sätt att hantera konflikter är välkänt och utforskat inom beteendevetenskaperna.

Det här sättet skiljer sig helt från dagens rapportering i massmedia och sådant de flesta aktörer uttrycker. De misstänkliggör den som ger motsatt parts perspektiv (t ex fredsrörelsen som försöker skapa balans genom att visa på den andra sidans tänkesätt, känslor och behov). Det ser vi vanligen när det gäller Ryssland, Iran, Syrien eller Nordkorea, numera även Kina. Den andra partens perspektiv ses som ”propaganda”. Det är ett stort problem och skulle kunna ändras om god konflikthantering blev allmän kunskap, något som är målet för denna artikel.

Mål. I *alternativ A* är målet att vinna konflikten, få egna behov och önskemål tillgodosedda. Utfallet är av typen vinna-förlora (ett nollsummespel) eftersom det är brist på resurser. Det den ena vinner förlorar den andre. I *alternativ B* är målet att *alla* parternas behov tillgodoses – vinna-vinna. Resurserna kan fås att öka. Här ligger utmaningen. De resurser som tillgodoser icke materiella behov är inte begränsade. Båda parter kan samtidigt få behov såsom säkerhet, god självkänsla, autonomi och förståelse tillfredsställda.

Makt. I maktparadigmet (*alternativ A*) sker maktkamp. Det handlar om att *vinna* över den andra för att få det man vill ha. Resultatet kan bli en reglering av konflikten där motparten blir påtvingad en lösning. Eftersom målet är att vinna fördelar för egen räkning kan en vinna-förlora-lösning lätt bli förlora-förlora på sikt. I *alternativ B* baseras utfallet inte på makt utan på objektiva kriterier, lagar och normer (Fisher & Ury, 1981). Makt utövas för att nå mål som tillfredsställer alla parterns behov, vinna-vinna-lösningar som parterna i en process gemensamt når fram till.

Detta nya sätt att tänka visar på alternativ till maktpolitiken. I *alternativ B* ses makt i termer av makt *till* (att nå något), likaväl som makt *med* (den andra parten) och makt *över en själv* (självkontroll, Gandhi). Man söker långsiktiga lösningar medan man i *alternativ A* ofta nöjer sig med reglering av konflikten.

Auktoritet. *Alternativ A* är till sin natur hierarkisk med maktutövning uppifrån och ned medan *Alternativ B* har ett nedifrån-upp-perspektiv. Auktoriteter vilar till slut på värderingar som knyts till relationerna mellan auktoriteter och dem över vilka de utövar sin auktoritet. Den styrande får sin makt av de styrda. Ingen är helt maktlös eftersom det finns ett ömsesidigt beroende i förhållandet. Detta utgör den teoretiska grunden för ickevåld.

Olikheter mellan konflikter på global och lokal nivå

- Olikheterna handlar mycket om skillnad i storlek och antal vad gäller individer, grupper och problemområden. Det finns stora grupper som vinner på konflikter, t ex får sin försörjning genom olika typer av arbeten eller ekonomiska transaktioner.
- MIMAK (Jan Öbergs utökning av akronymen MIK): Militära, industriella, media och akademiska komplexet. Media skriver gärna om konflikter – det ger jobb. Det finns ett ofta okänt samarbete mellan forskningen och industrin, det akademiska komplexet.
- Det strukturella våldet med orättvis fördelning och hot mot hela grupper
- Säkerhetspolitik enligt maktparadigmet leder till motsatsen, alltså osäkerhet, otrygghet
- Klimat- och miljöproblem kommer att öka problem och flyktingströmmar

Fördelar med att se till likheter mellan lokal och global nivå

Maktparadigmets företrädare skiljer noga mellan lokal och global nivå. Alternativ B:s tänkesätt leder tvärtom till att likheter betonas. Det är en följd av att man där ser till människors behov och undviker maktspel genom att lösa problem gemensamt med den andra parten och skiljer mellan person och sak/problem.

Empowerment – att få och ge kraft.

När man ser likheterna mellan nivåerna kan man lättare se hur man själv som individ kan påverka. Man kan få och ge kraft till förändring, se möjligheterna att främja fred och lösa konflikter konstruktivt. Man finner sitt fredsarbete där man är, gräver där man står, och upptäcker att allt hänger samman på ett intressant och givande sätt. Vi kan, som ickevåldsteorin förespråkar, leva det liv man vill se i framtiden, leva freden. Det kan göras på alla nivåer, lokalt och globalt, för en mindre våldsam värld, t ex med krav och opinionsbildning påverka makten och/eller med sitt förhållningssätt stödja andra i deras fredliga kamp.

Kunskapsbank

När det gäller att förstå och lösa konflikter kan vi dra nytta av den kunskapsbank som beteendevetenskaperna har utvecklat och praktiserat under många år. Vi måste gemensamt förmå media och politiker att sätta sig in i och tillämpa den djupa kunskap om konflikters orsaker, dynamik och hantering som beteendevetenskaperna har tillägnat sig. *I enlighet med det nya tänkesättet, alternativ B, fungerar samma principer på båda nivåerna. Därför finns en stor potential i att utnyttja teoretisk och praktisk kunskap från den lokala nivån för att lösa konflikter och främja fred på global nivå.*

Pedagogisk utmaning

Jag hoppas att min jämförelse mellan de två tänkesätten visat på att mänskligheten behöver utbildning och träning i konfliktkunskap så att våld av alla slag kan komma att minska och att erfarenheter från den lokala nivån har potential att förändra säkerhets- och utrikespolitiken. Världen befinner sig idag i en farlig situation, så som jag har beskrivit ovan. Människans hela existens hotas. Det traditionella maktparadigmet, förhärskande i säkerhetspolitiken, måste förändras till att bygga **mänsklig och gemensam säkerhet** med utgångspunkt från mänskliga behov. John Burtons tänkande är värt att ta till sig. Som någon sa "Ingenting är så praktiskt som en god teori".

Glöm inte att framhålla FN-stadgan: Fred med fredliga medel.